

Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen

Notitie op verzoek van de leden van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer

Den Haag, augustus 2007

1 Inleiding

Op 23 juli 2007 verzochten de leden van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer het Sociaal en Cultureel Planbureau informatie te leveren over armoede en sociale uitsluiting bij kinderen (brief wvd. fractievoorzitter drs. M. Hamer).

De volgende vragen werden aan het SCP gesteld:

- a. Hoeveel kinderen en gezinnen met kinderen (absoluut en percentage van het totaal) leefden in de periode 1990-2005 onder de armoedegrens, waarbij als armoedegrens de nieuwe grens wordt gehanteerd die het SCP heeft geformuleerd in *Naar een nieuwe armoedegrens*, inclusief 'restpakket B'?
- b. Idem als hierboven, uitgesplitst naar eenoudergezinnen en (echt)paren met kinderen, en indien mogelijk ook uitgesplitst naar armoededuur?
- c. Welke aspecten van sociale uitsluiting zijn in het bijzonder van belang voor gezinnen met kinderen?

Deze notitie bevat de gevraagde informatie die binnen het vrij korte tijdsbestek –in de brief werd aangegeven dat ze uiterlijk eind augustus geleverd moest worden– kon worden verzameld. Paragraaf 2 behandelt de eerste twee vragen, die op armoede betrekking hebben, in paragraaf 3 komen enkele aspecten van sociale uitsluiting aan de orde. In de slotparagraaf wordt een aantal kwesties opgeworpen, die voor het beleid ten aanzien van armoede en sociale uitsluiting bij kinderen van belang kunnen zijn om in de toekomst gericht te onderzoeken.

2 Armoede bij kinderen, 1991-2005

Bij armoede kunnen mensen door financiële tekorten niet voorzien in goederen en diensten die in hun samenleving als onontbeerlijk gelden. Arme huishoudens hebben dus onvoldoende geld om een bepaald minimaal consumptieniveau te realiseren. Het bepalen van dit minimale consumptieniveau is niet gemakkelijk; in veel onderzoek worden betrekkelijk arbitraire grenzen gebruikt. Daarom heeft het SCP in 2006 een nieuwe armoedegrens vastgesteld die aangeeft welk inkomen minimaal noodzakelijk is om de meest noodzakelijke uitgaven te kunnen bekostigen (Soede, 2006; Soede & Vrooman, 2007).

Het initiële niveau van deze grens is bepaald met behulp van de minimumbudgetten van het Nederlands Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud). In een eerste variant, de *basic needs*-grens, is gekeken naar wat men in Nederland als volstrekt minimaal kan beschouwen. Dit zijn de nauwelijks te vermijden kosten voor voedsel, kleding, wonen (o.a. huur, verzekeringen, energie, water, telefoon, inventaris, onderhoud woning en woongerelateerde belastingen) en enkele overige uitgaven (zoals vervoer, extra ziektekosten, persoonlijke verzorging en wasmiddelen). Uitgaande van de minimale bedragen van het Nibud heeft een alleenstaande in 2000 dan in totaal 667 euro per maand nodig. Iemand met een inkomen onder dit bedrag heeft zeer waarschijnlijk te weinig geld om van rond te kunnen komen, en kan om die reden als arm worden

aangemerkt. Voor andere typen huishoudens zijn de normbedragen bepaald met behulp van de empirische equivalentiefactoren van het CBS.

De *basic needs*-grens is gebaseerd op de allernoodzakelijkste uitgavenposten, maar biedt geen ruimte voor extra's, zoals de kosten van sociale participatie. In een tweede variant ('restpakket B' in Soede, 2006) is hier wel enigszins in voorzien. Hierin zijn ook bescheiden uitgaven opgenomen voor recreatie, lidmaatschap van een bibliotheek, een sport- of hobbyvereniging, een abonnement op een krant en tijdschrift, en een huisdier. De geselecteerde posten komen vrijwel overeen met één van de "restpakketten" van het Nibud (2006: 50). Deze variant wordt in de literatuur doorgaans aangeduid als *modest but adequate*: er zijn uitgaven in verwerkt die het strikt onvermijdelijke te boven gaan, maar er is geen sprake van enige luxe, zoals een auto of buitenlandse vakantie. Voor een alleenstaande lag het grensbedrag in 2000 op 758 euro per maand.

In beginsel zou ieder jaar kunnen worden uitgegaan van de geactualiseerde normbedragen. Een complicatie is dat de maatschappelijke normen over wat noodzakelijk is in de loop der tijd kunnen veranderen. Het Nibud neemt dan bijvoorbeeld de PC op in het basispakket, waardoor bij de meting van armoede trendbreuken ontstaan. Daarom is de hoogte van de armoedegrens gekoppeld aan de veranderingen in de mediane uitgaven aan de basisposten voedsel, kleding en wonen. Dit betekent dat als de kosten van voedsel, kleding en huisvesting sterker stijgen dan andere kosten, de armoedegrens sneller stijgt. Ook als de samenleving relatief meer aan deze posten gaat besteden (bijvoorbeeld door ruimer te gaan wonen) stijgt de armoedegrens sneller. Als er meer geld besteed wordt aan luxe (zoals vakanties) dan stijgt de grens niet mee. De nieuwe grens weerspiegelt daardoor wel de groeiende welvaart, maar niet ten volle. Dit leidt tot de volgende grensbedragen.

Tabel 1: Hoogte van armoedegrenzen voor verschillende huishoudentypen in Nederland, 2000 en 2005 (netto maandbedragen in euro's)

	2000			2005		
	Basic needs-grens	Modest but adequate-grens	Beleidsmatig minimum ^a	Basic needs-grens	Modest but adequate-grens	Beleidsmatig minimum ^a
Alleenstaande	670	760	770	770	870	870
Paar	910	1.040	1.080	1.050	1.190	1.210
Paar met 1 kind	1.110	1.270	1.180	1.280	1.450	1.380
Paar met 2 kinderen	1.250	1.420	1.280	1.440	1.640	1.470
Paar met 3 kinderen	1.380	1.560	1.370	1.580	1.790	1.560
Eenoudergezin met 1 kind	890	1.010	1.080	1.020	1.160	1.280
Eenoudergezin met 2 kinderen	1.010	1.140	1.170	1.160	1.310	1.360

^a Het beleidsmatig minimum wordt bepaald aan de hand van het nettobedrag dat een bijstandsgerechtigde ontvangt. Dit is het bijstandsbedrag inclusief kinderbijslag. De huursubsidie/toeslag wordt niet meegeteld, wat wel het geval is bij de andere grenzen. Om vergelijkbare bedragen te krijgen is het beleidsmatig minimum verhoogd met de gemiddelde huursubsidie/toeslag voor huishoudens rond het minimum.

Bron: SCP

Zoals uit de tabel blijkt ligt het niveau van het beleidsmatige minimum voor vrijwel alle huishoudentypen boven de *basic needs*-grens. De bijstand (inclusief kinderbijslag) is voor deze huishoudentypen in beginsel dus voldoende om in de meest noodzakelijke kosten te voorzien. Alleen bij een paar met drie kinderen is de *basic needs*-grens iets hoger dan het beleidsmatig minimum. Bij de *modest but adequate*-variant hangt de verhouding ten opzichte van het beleidsmatig minimum af van de huishoudensituatie. De grensniveaus van een alleenstaande en een paar zijn ongeveer vergelijkbaar met dat

van het beleidsmatig minimum, maar bij paren met kinderen is het *modest but adequate*-criterium duidelijk hoger dan het niveau van de bijstand inclusief kinderbijslag. Dit komt doordat de kinderbijslag slechts ten dele de kosten van kinderen dekt. Bij de eenoudergezinnen ligt het grensbedrag weer juist lager. De bijstand inclusief kinderbijslag zou voor deze doelgroep dus voldoende moeten zijn om alle noodzakelijke uitgaven (inclusief de kosten van sociale participatie die in het grensbedrag zijn verdisconteerd) te bekostigen.

De twee grenzen geven gezamenlijk een ‘bandbreedte’ voor de mate van armoede aan¹. Omdat het juist bij kinderen belangrijk kan worden geacht dat zij in de samenleving kunnen participeren, is bij de resultaten in tabel 2 en 3 uitgegaan van het hogere *modest but adequate*-criterium (‘restpakket-B’, overeenkomstig het verzoek van de PvdA-Kamerfractie). Ook de langdurige armoede -gedefinieerd als een huishoudeninkomen dat minstens drie jaar onder deze armoedegrens ligt- is hier vermeld.

Tabel 2 en 3 laten zien dat in 2005 van de 3,4 miljoen kinderen onder de 18 jaar² in Nederland er 310.000 (ofwel 9,1%) in een huishouden leven waarvan het inkomen lager is dan de *modest but adequate*-grens. Hoewel dit minder is dan volgens het oude lage-inkomenscriterium (ongeveer 14%) gaat het om een substantiële groep: bij één op de elf kinderen is er onvoldoende geld in het huishouden om dit pakket te bekostigen. Bij ruim eenderde van deze groep is deze situatie zelfs langdurig: voor 114.000 kinderen is het huishoudeninkomen al drie jaar of meer onvoldoende om de minimale voorzieningen te betalen.

Het aantal kinderen in armoede heeft in de periode 1991-2005 gefluctueerd. In 1991 was het aantal 266.000 (8,7%) maar met de recessie aan het begin van de jaren negentig liep dit snel op. In 1994 werd het maximum bereikt: 401.000 kinderen konden toen als arm beschouwd worden. In de jaren daarna werd een daling ingezet, waardoor in 2000 nog 322.000 kinderen onder de armoedegrens leefden. Dit komt overeen met 9,5% van alle kinderen onder de 18 jaar. Onder meer door de belastingherziening daalde dit in 2001 tot 278.000 (8,2%), maar met de verslechterende conjunctuur was het aantal arme kinderen in 2003 weer vrijwel op het niveau van 2000 beland. In 2004 en 2005 is het niveau weer iets lager.

De langdurige armoede onder kinderen laat vrijwel dezelfde ontwikkeling zien. Tussen 1991 en 1996 is er een sterke stijging te zien, van 92.000 tot 156.000 kinderen. Bijna 5% van de kinderen kon hierdoor in het laatste jaar als langdurig arm gekenschetst worden. In de jaren daarna werd dit maximum niet meer gehaald. Tijdens de periode van economische groei in de tweede helft van de jaren negentig daalde de langdurige armoede onder kinderen weer tot 3,4% in 2000. In de periode 2001-2005 bleef dit percentage vrij stabiel.

Het risico voor kinderen om in armoede te leven hangt samen met het type huishouden waartoe zij behoren. Kinderen in eenoudergezinnen hebben een grote kans om arm te

---

¹ Overigens wordt in de *Armoedemonitor* en het *Armoedebericht* die SCP en CBS periodiek uitbrengen armoede niet uitsluitend op grond van de inkomenshoogte afgebakend. Er wordt ook gekeken naar een aantal secundaire indicatoren, zoals de vermogenspositie, het aandeel van de vaste lasten in de totale uitgaven, het voorkomen van financiële problemen, en de waardering van het eigen inkomen. Deze indicatoren blijven in deze notitie goeddeels buiten beschouwing, met uitzondering van enkele aspecten voor materiële deprivatie in de paragraaf over sociale uitsluiting.

² Dit is ca. 180.000 kinderen minder dan in de bevolkingsstatistiek, omdat bij de berekening van armoede in het Inkomenspanelonderzoek de huishoudens met een onvolledig jaarinkomen en institutionele huishoudens buiten beschouwing blijven.

zijn.³ In 1991 was het percentage 29,7% (79.000 kinderen). Het percentage steeg sterk tot 42,3 in 1994 (133.000 kinderen) om daarna weer te dalen. In 2005 was het peil lager: bijna een kwart van de kinderen in een eenoudergezin (87.000) was toen arm.

Ook de langdurige armoede komt verhoudingsgewijs het vaakst bij de eenoudergezinnen voor. In 2005 leefde 7% van de kinderen in een eenoudergezin (25.000) in langdurige armoede. Het patroon over de jaren heen is vergelijkbaar met de ontwikkeling in het totaalcijfer van langdurige armoede.

De kans op armoede is bij een paar met minderjarige kinderen en bij de overige huishoudentypen aanmerkelijk kleiner dan bij een eenoudergezin. Doordat de meeste kinderen in Nederland bij beide ouders wonen vormt dit in absolute aantallen gezien wel de grootste groep. Per saldo zijn 189.000 kinderen die bij beide ouders wonen in 2005 (7,5%) als arm te beschouwen. Bij 78.000 van deze kinderen (3,1%) was dat jaar sprake van langdurige armoede. Ook bij de kinderen die bij twee ouders wonen was het armoedepercentage in 1994 het hoogst (9,2%).

Tabel 2 Absoluut aantal kinderen, totaal en in (langdurige) armoede op basis van *modest but adequate*-grens, naar huishoudenstype (1991-2005) (*1000)

Jaar	Totaal				Waarvan arm				Waarvan langdurig arm (3 jaar of meer)			
	totaal	eenouder ^a	paar ^b	overig	totaal	eenouder	paar	Overig	totaal	eenouder	paar	overig
1991	3.213	267	2.484	463	266	79	157	29	92	27	59	6
1992	3.210	288	2.453	469	279	83	167	30	98	31	60	7
1993	3.217	296	2.457	464	323	95	192	36	- ^d	- ^d	- ^d	- ^d
1994	3.249	314	2.484	451	401	133	228	41	- ^d	- ^d	- ^d	- ^d
1995	3.268	324	2.503	441	355	123	202	30	148	50	86	12
1996	3.277	329	2.511	437	362	118	212	32	156	52	92	12
1997	3.309	342	2.525	442	351	115	204	32	139	50	78	11
1998	3.344	353	2.546	446	333	100	202	31	128	40	77	11
1999	3.334	376	2.524	434	332	112	194	26	126	45	74	6
2000	3.394	389	2.563	442	322	111	187	23	115	40	68	8
2000 ^c	3.340	333	2.504	503	332	89	213	30	106	32	66	8
2001	3.395	344	2.529	522	278	80	170	27	107	31	68	7
2002	3.447	351	2.568	528	303	84	188	32	109	29	73	7
2003	3.446	355	2.551	540	328	84	203	41	112	28	75	10
2004	3.439	361	2.549	529	309	80	194	35	117	27	79	12
2005 ^c	3.416	359	2.529	528	310	87	189	34	114	25	78	10

a Eenoudergezin met alleen minderjarige kinderen

b Paar met alleen minderjarige kinderen

c Voorlopige cijfers

d Door een sterke uitbreiding van het aantal huishoudens in het IPO in 1993, kon voor 1993 en 1994 de langdurige armoede niet berekend worden.

e In 2000 is de Inkomensstatistiek herzien. Een onderdeel hiervan is dat de indeling in huishoudens (met name bij huishoudens met 3 of meer volwassenen) is aangepast. Hierdoor is zijn de aantallen kinderen in eenoudergezinnen, paren met kinderen en overige huishoudens gewijzigd.

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek 1991-2005), SCP-bewerking

³ Een punt van aandacht bij eenoudergezinnen is dat de alimentatiebedragen in het IPO niet bekend zijn. Hierdoor wordt de armoede onder eenoudergezinnen iets overschat.

Tabel 3 Percentage kinderen in (langdurige) armoede, *modest but adequate*-grens, naar huishoudenstype (1991-2005)

	Arm				Langdurig arm (3 jaar of meer)			
	Totaal	eenouder ^a	paar ^b	overig	Totaal	eenouder ^a	paar ^b	overig
1991	8,3	29,7	6,3	6,4	2,9	10,2	2,4	1,3
1992	8,7	28,8	6,8	6,3	3,1	10,7	2,5	1,5
1993	10,1	32,3	7,8	7,8	-	-	-	-
1994	12,4	42,3	9,2	9,1	-	-	-	-
1995	10,9	37,9	8,1	6,9	4,5	15,5	3,4	2,6
1996	11,0	35,8	8,4	7,4	4,8	15,8	3,6	2,8
1997	10,6	33,6	8,1	7,2	4,2	14,6	3,1	2,6
1998	9,9	28,5	7,9	6,9	3,8	11,3	3,0	2,5
1999	10,0	29,8	7,7	5,9	3,8	12,0	2,9	1,4
2000	9,5	28,6	7,3	5,2	3,4	10,2	2,6	1,8
2000 ^c	9,9	26,7	8,5	6,0	3,2	9,5	2,6	1,7
2001	8,2	23,3	6,7	5,2	3,1	9,1	2,7	1,4
2002	8,8	23,9	7,3	6,0	3,2	8,3	2,8	1,3
2003	9,5	23,7	8,0	7,7	3,3	7,8	2,9	1,9
2004	9,0	22,2	7,6	6,5	3,4	7,5	3,1	2,2
2005 ^c	9,1	24,1	7,5	6,5	3,3	7,0	3,1	2,0

a Eenoudergezin met alleen minderjarige kinderen

b Paar met alleen minderjarige kinderen

c Voorlopige cijfers

d Door een sterke uitbreiding van het aantal huishoudens in het IPO in 1993, kon voor 1993 en 1994 de langdurige armoede niet berekend worden.

e In 2000 is de Inkomensstatistiek herzien. Een onderdeel hiervan is dat de indeling in huishoudens (met name bij huishoudens met 3 of meer volwassenen) is aangepast. Hierdoor is zijn de aantallen kinderen in eenoudergezinnen, paren met kinderen en overige huishoudens gewijzigd.

Bron CBS (Inkomenspanelonderzoek 1991-2005), SCP-bewerking

3. Sociale uitsluiting bij kinderen

De derde vraag in het verzoek van de leden van de PvdA-fractie was welke aspecten van sociale uitsluiting in het bijzonder van belang zijn voor gezinnen met kinderen.

Hieronder wordt allereerst kort ingegaan op het verschijnsel sociale uitsluiting, en hoe dit concept kan worden geconcretiseerd voor gezinnen met kinderen. Daarna wordt op basis van het schaarse onderzoeksmateriaal getracht iets te zeggen over de mate waarin sociale uitsluiting bij kinderen voorkomt.

Uitwerking sociale uitsluiting

In het maatschappelijk debat is sociale uitsluiting vaak een *topos*: 'een beeld dat je kunt oproepen zonder nadere uitleg, eenvoudig door het woord in kwestie te gebruiken'. Zo wordt het gehanteerd als een verwijzing naar sociale achterstanden op allerlei terrein (een laag inkomen, slechte gezondheid, geen betaald werk kunnen krijgen); als een overkoepelende term voor allerlei vormen van discriminatie door medeburgers, werkgevers en overheidsinstanties; en als synoniem voor personen die in een sociaal isolement verkeren of eenzaamheid ervaren. Wil men de omvang van het verschijnsel vaststellen en de mogelijkheden voor beleidsinterventies in kaart brengen, dan is het belangrijk duidelijk af te bakenen wat men precies onder sociale uitsluiting verstaat. Op basis van de wetenschappelijke literatuur is in de SCP-studie *Sociale Uitsluiting in*

Nederland (Jehoel-Gijsbers 2004; zie ook Jehoel-Gijsbers & Vrooman 2007) een onderscheid gemaakt in:

- a) aspecten van sociale uitsluiting
- b) risicofactoren die sociale uitsluiting in de hand werken.

In de literatuur wordt sociale uitsluiting vaak omschreven als een multidimensioneel concept. In de SCP-studie zijn vier deelaspecten onderscheiden:

- 1 materiële deprivatie; niet zozeer een laag inkomen, als wel concrete materiële problemen (zoals schulden)
- 2 onvoldoende toegang tot 'social rights' op het gebied van onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg, veiligheid enz..
- 3 onvoldoende sociale participatie, gebrek aan sociale ondersteuning;
- 4 onvoldoende normatieve integratie: onvoldoende naleving van centrale waarden en normen (zoals het arbeidsethos), overtreding van wettelijke regels (zoals misbruik van sociale zekerheid).

In het SCP-onderzoek is voor elke dimensie een index ontwikkeld, waarbij de tweede dimensie uiteen is gelegd in twee subdimensies: 2a) toegang tot instanties/voorzieningen en 2b) toegang tot een veilige en adequate woonomgeving. Op basis van de score op verschillende deelaspecten is ook een algemene index voor sociale uitsluiting geconstrueerd⁴. Hiermee is het mogelijk de mate van sociale uitsluiting van een persoon/huishouden door middel van één cijfer weer te geven.

Zo gedefinieerd zijn sociale uitsluiting en inkomensarmoede sociale problemen die elkaar slechts gedeeltelijk overlappen. Voor het beleid gericht op tegengaan van sociale uitsluiting is het van belang de twee zaken uit elkaar te houden: om armoede op te lossen, moet je wellicht iets anders doen dan om sociale uitsluiting tegen te gaan.

Dat het om twee verschillende verschijnselen gaat, blijkt ook uit het empirisch onderzoek dat tot nu toe is verricht. Het hebben van een laag inkomen gaat lang niet altijd gepaard met sociale uitsluiting. Niet het lage inkomen, maar de gezondheidstoestand kwam in het SCP-onderzoek als de belangrijkste bepalende factor van sociale uitsluiting. De hoogte van het huishoudinkomen kwam op de tweede plaats. Andere individuele risicofactoren (leeftijd, geslacht, gezinssituatie, etniciteit etc.) hadden een minder sterke invloed.

Risicofactoren op mesoniveau (gedrag van medeburgers, instanties, gemeenten en bedrijven) en macroniveau (overheidsbeleid, beschikbaarheid voorzieningen; economische conjunctuur, migratieprocessen e.d.) moesten in het onderzoek tot nu toe buiten beschouwing blijven.

De positie van kinderen is tot nu toe onderbelicht gebleven in onderzoek naar sociale uitsluiting. Om financiële en praktische redenen was het niet mogelijk het eerdergenoemde onderzoek te richten op *alle* huishoudensleden. Kinderen zijn daarom niet rechtstreeks ondervraagd. Er zijn in *Sociale uitsluiting in Nederland* wel enkele vragen gesteld aan de ondervraagde volwassenen die (ook) betrekking hebben op hun kinderen. Het gaat dan om lidmaatschappen van sportverenigingen, of er voldoende geld is om de kinderen goed te voeden en te kleden, of er problemen zijn met betaling van de schoolkosten van kinderen en of men verwacht dat zij het gewenste opleidingsniveau halen.

---

⁴ De index sociale uitsluiting is gebaseerd op de dimensies materiële deprivatie, onvoldoende toegang tot instanties/voorzieningen, onvoldoende toegang tot een veilige en goede woonomgeving, onvoldoende sociale participatie. De dimensie 'normatieve integratie' bleek empirisch niet in de algemene index te passen (zie Jehoel-Gijsbers (2004: 107-108).

Daarnaast kan ook enig inzicht in sociale uitsluiting bij kinderen worden verkregen door de mate van sociale uitsluiting van hun ouders of van het gezin waarin ze leven te onderzoeken. Verondersteld kan worden dat bijvoorbeeld materiële deprivatie van het huishouden ook doorwerkt naar de kinderen.

Enkele empirische gegevens

In de tabellen 4 tot en met 8 is een aantal resultaten weergegeven. Daarbij is steeds een opsplitsing gemaakt in eenoudergezinnen en (echt)paren met kinderen, omdat tussen deze twee typen gezinnen verschil in de mate van sociale uitsluiting mag worden verwacht. Omdat het aantal eenoudergezinnen in de steekproef erg klein is, dienen de resultaten met de nodige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

Uit tabel 4 blijkt dat 13% van de totale groep 21-65 jarigen een hoge score (1 of hoger) op de index voor sociale uitsluiting heeft; op de afzonderlijke dimensies ligt dit tussen de 8% en 21%. Van de huishoudens met kinderen jonger dan 18 jaar komen de eenoudergezinnen relatief hoog uit, zowel op de algemene index als op de deelaspecten. Het verschil is bij de materiële deprivatie het hoogst. Overigens vormden de eenoudergezinnen in dit onderzoek slechts een kleine groep.

De paren met kinderen jonger 18 jaar nemen juist een relatief goede positie in. Zij zijn minder sociaal uitgesloten dan alleenstaanden, maar wel iets meer dan paren zonder kinderen.

Tabel 4 Aandeel met sociale uitsluiting (indexscore >1)^a, naar huishoudtype, 21-65 jarigen(in procenten)

	huishoudens met kinderen <18 jr		huishoudens zonder kinderen <18 jr		Totaal
	Eenoudergezin	(echt)paar	(echt)paar	Alleenstaand	
overall index sociale uitsluiting	40	10	6	18	13
dimensie 1 index materiële deprivatie	55	14	8	26	17
dimensie 2a index instanties/voorzieningen	17	7	5	13	8
dimensie 2b index veiligheid/woonomgeving	33	17	18	26	21
dimensie 3 index sociale participatie	36	11	7	17	12
n (ongewogen)	47 ^b	207	250	184	688

a Indien indexscore >1 (d.w.z. score wijkt meer dan één standaarddeviatie af van het gemiddelde) wordt men als sociaal uitgesloten beschouwd.

b Nota bene: vanwege het kleine aantal eenoudergezinnen zijn de resultaten voor deze groep slechts indicatief.

Bron: SCP, Sociale Uitsluiting 2003.

Omdat een slechte gezondheid en een laag inkomen de twee belangrijkste risicofactoren zijn (zie het onderzoek *Sociale Uitsluiting in Nederland*), hebben we ten behoeve van deze notitie de gezinnen met kinderen opgesplitst naar gezondheid (wel/niet gezond) en naar inkomen (onder/boven 130% van het sociaal minimum). In tabel 5 en 6 staat aangegeven welk deel van de gezinnen sociaal uitgesloten is, ook hier opgevat als de groep met een score van 1 of hoger op de (deel)index.

Voor zowel eenoudergezinnen als paren met kinderen geldt dat, op enkele uitzonderingen na, er een groot verschil is in de mate van sociale uitsluiting tussen 'gezonde' en 'ongezonde' gezinnen en tussen gezinnen onder en boven 130% van het sociaal minimum. Een uitzondering betreft de mate van materiële deprivatie bij eenoudergezinnen. Zowel in 'gezonde' als 'ongezonde' eenoudergezinnen ligt deze hoog. Bij de paren met kinderen blijkt de dimensie veiligheid/woonomgeving niet te verschillen tussen 'gezonde' en 'ongezonde' gezinnen; evenmin tussen gezinnen met een

laag (<130% van sociaal minimum) en niet-laag inkomen (>130% van sociaal minimum).

Tabel 5 Aandeel met sociale uitsluiting (index score >1)^a naar huishoudtype en gezondheid, 21-65 jaar, (in procenten)

	alleenstaande ouder		echtpaar met kinderen <18 jr	
	ongezond	Gezond	min. 1 van beiden ongezond	beiden gezond
overall index sociale uitsluiting	54	36	19	6
dimensie 1 index materiële deprivatie	50	57	26	8
dimensie 2a index instanties/voorzieningen	20	16	13	4
dimensie 2b index veiligheid/woonomgeving	54	27	17	18
dimensie 3 index sociale participatie	49	31	18	8
n (ongewogen)	14 ^b	33 ^b	63	143

a Indien indexscore >1 (d.w.z. score wijkt meer dan één standaarddeviatie af van het gemiddelde) wordt men als sociaal uitgesloten beschouwd.

b Nota bene: vanwege het kleine aantal eenoudergezinnen zijn de resultaten voor deze groep slechts indicatief.

Bron: SCP, Sociale Uitsluiting 2003.

Tabel 6 Aandeel met sociale uitsluiting (index score >1)^a naar huishoudtype en inkomen 21-65 jaar, (in procenten)

	alleenstaande ouder		Echtpaar met kinderen <18 jr	
	<130% sociaal minimum	>130% sociaal minimum	<130% sociaal minimum	>130% sociaal minimum
overall index sociale uitsluiting	50	30	54	7
dimensie 1 index materiële deprivatie	63	41	73	9
dimensie 2a index instanties/voorzieningen	18	14	39	6
dimensie 2b index veiligheid/woonomgeving	47	17	19	16
dimensie 3 index sociale participatie	46	13	62	6
n (ongewogen)	29 ^b	15 ^b	20 ^b	147

a Indien indexscore >1 (d.w.z. score wijkt meer dan één standaarddeviatie af van het gemiddelde) wordt men als sociaal uitgesloten beschouwd.

b Nota bene: vanwege het kleine aantal eenoudergezinnen zijn de resultaten voor deze groep slechts indicatief.

Bron: SCP, Sociale Uitsluiting 2003.

In tabel 7 en 8 staan enkele kenmerken van sociale uitsluiting die direct betrekking hebben op kinderen. Daarnaast zijn enkele kenmerken op huishoudniveau vermeld waarvan verondersteld kan worden dat zij voor kinderen van belang zijn: beschikbaarheid internet, 1 week vakantie per jaar, iedere dag een warme maaltijd en verzekerd zijn voor ziektekosten.

Er is geen verschil tussen eenoudergezinnen en paren wat betreft het lidmaatschap van hun kinderen van een vereniging (sport, hobby, muziek e.d.). Wel wordt door eenoudergezinnen vaker een financiële reden genoemd voor het feit dat het kind nergens lid van is. Dat geldt ook voor het kunnen kopen van nieuwe kleren voor de kinderen: 24% van de eenoudergezinnen heeft daar onvoldoende geld voor, tegenover 10% van de paren met kinderen. Achterstand in schoolkosten komt in beide groepen in zeer beperkte mate voor (6% resp. 4%). Alleenstaande ouders verwachten vaker dat hun kind niet het gewenste opleidingsniveau zal bereiken (41% versus 25% bij paren).

Financiën spelen hierbij vermoedelijk niet zo'n belangrijke rol, gezien het feit dat er tussen gezinnen onder en boven het sociaal minimum nauwelijks verschil is op dit punt (30% en 26%; zie tabel 5).

In eenoudergezinnen wordt vaker dan in twee-oudergezinnen vanwege financiële redenen niet tegemoet gekomen aan belangrijke behoeften van kinderen. In één op de drie eenoudergezinnen is geen internet, ruim de helft heeft onvoldoende geld om 1 week per jaar op vakantie te gaan en 17% kan niet elke dag een warme maaltijd op tafel zetten. Niet voor ziektekosten verzekerd zijn van minimaal één van de huishoudleden komt in beide groepen gezinnen weinig voor⁵. In gezinnen met een inkomen onder 130% van het sociaal minimum ligt dit percentage wat hoger (5%, zie tabel 8). Ook op andere aspecten is er een groot verschil tussen de groep met een inkomen onder en die met een inkomen boven 130% van het sociaal minimum. Lage inkomens hebben duidelijk meer moeite om hun kinderen te laten deelnemen aan sport e.d.. In veel gezinnen met een laag inkomen schieten de financiën tekort om in de noodzakelijke kosten voor hun kinderen te voorzien: 41% kan niet regelmatig nieuwe kleren kopen, 30% heeft onvoldoende geld om elke dag warm te eten, 68% kan niet op vakantie.

Tabel 7 Mate waarin kenmerken van sociale uitsluiting voorkomen, naar huishoudtype, 21-65 jaar, (in procenten)

	huishoudens met kinderen <18 jr eenoudergezin (echt)paar	huishoudens zonder kinderen <18 jr (echt)paar alleenstaand	totaal		
<i>Kenmerken mbt kinderen</i>					
kind(eren) >5 jaar geen lid van vereniging (sport, hobby, muziek e.d.)	17	17	-	-	-
kind(eren) nergens bij om financiële redenen	14	6	-	-	-
onvoldoende geld om regelmatig nieuwe kleren voor kinderen te kopen	24	10	-	-	-
achterstand in betaling schoolkosten kinderen	6	4	-	-	-
indien thuiswonende kind(eren) >5 jr.: halen (misschien) niet het gewenste opleidingsniveau of hebben dit niet gehaald	41	25	-	-	-
<i>Kenmerken op huishoudniveau</i>					
geen internet vanwege de kosten	33	9	3	11	8
onvoldoende geld voor vakantie	52	21	11	23	19
onvoldoende geld voor warm eten (1x per dag)	17	6	6	9	9
niet alle huishoudleden verzekerd tegen ziektekosten	3	2	1	1	1
N (ongewogen)	47 ^b	207	250	184	688

a Indien indexscore >1 (d.w.z. score wijkt meer dan één standaarddeviatie af van het gemiddelde) wordt men als sociaal uitgesloten beschouwd.

b Nota bene: vanwege het kleine aantal eenoudergezinnen zijn de resultaten voor deze groep slechts indicatief.

Bron: SCP, Sociale Uitsluiting 2003.

⁵ Omdat het onderzoek in 2003 werd verricht, heeft dit logischerwijs betrekking op de situatie voor de herziening van het ziektekostenstelsel in 2006.

Tabel 8 Mate waarin aspecten van sociale uitsluiting voorkomen, naar huishoudtype en inkomen, 21-65 jaar, (in procenten)

	huishoudens met kinderen <18 jr		huishoudens zonder kinderen <18 jr	
	<130% sociaal minimum	>130% sociaal minimum	<130% sociaal minimum	>130% sociaal minimum
<i>Aspecten m.b.t. kinderen</i>				
kind(eren) >5 jaar geen lid van vereniging (sport, hobby, muziek e.d.)	37	12	-	-
kind(eren) nergens bij om financiële redenen	30	4	-	-
onvoldoende geld om regelmatig nieuwe kleren voor kinderen te kopen	41	8	-	-
achterstand in betaling schoolkosten kinderen	14	3	-	-
indien thuiswonende kind(eren) >5 jr.: halen (misschien) niet het gewenste opleidingsniveau of hebben dit niet gehaald	30	26	-	-
<i>Aspecten op huishoudniveau</i>				
geen internet vanwege de kosten	43	7	21	1
onvoldoende geld voor vakantie	68	19	49	7
onvoldoende geld voor warm eten (1x per dag)	30	4	16	3
niet alle huishoudleden verzekerd tegen ziektekosten	5	2	2	0
n (ongewogen)	49 ^b	163	143	337

a Indien indexscore >1 (d.w.z. score wijkt meer dan één standaarddeviatie af van het gemiddelde), wordt men als 'sociaal uitgesloten' beschouwd.

b Nota bene: vanwege het kleine aantal eenoudergezinnen zijn de resultaten voor deze groep slechts indicatief.

Bron: SCP, Sociale Uitsluiting 2003.

Zoals gezegd richtte het onderzoek *Sociale uitsluiting in Nederland* zich niet specifiek op kinderen. Uit bovenstaande tabellen kan – met het nodige voorbehoud vanwege de kleine steekproef aantallen - worden afgeleid dat in een substantieel deel van de huishoudens met kinderen <18 jaar er sprake is van sociale uitsluiting. Dit geldt vooral voor eenoudergezinnen, gezinnen met kinderen <18 jaar waarvan de ouder(s) een slechte gezondheid of een laag huishoudinkomen (onder 130% van het sociaal minimum) hebben.

Deze huishoudens scoren niet alleen slecht op de aspecten van sociale uitsluiting die op het gehele huishouden betrekking hebben (zoals onvoldoende geld voor warm eten, op vakantie gaan), maar ook op aspecten die specifiek voor kinderen gelden (geen lid van een vereniging, onvoldoende geld om regelmatig nieuwe kleren voor de kinderen te kopen, achterstand in betaling van de schoolkosten).

In het SCP-onderzoek *Kinderen van Nederland* (Zeijl e.a. 2005) komt een aantal onderwerpen aan bod die niet direct, maar wel op enige afstand verband houden met sociale uitsluiting. Uit dit onderzoek blijkt dat bij circa 15% van de kinderen tussen 0 en 12 jaar sprake is van problemen op het gebied van lichamelijke gezondheid (12%), psychosociale problemen (5%) en/of opvoedproblemen (5%). Bij circa 5% is sprake van meerdere problemen tegelijk.

Kinderen met problemen komen relatief vaak voor in eenoudergezinnen, in gezinnen onder de armoedegrens, bij niet-westers allochtone ouders, en bij ouders met een lage opleiding; deels zijn dat overlappende risicogroepen. Gezien de invloed die (psycho-) sociale gezondheid heeft op sociale uitsluiting (zie Jehoel-Gijsbers 2004), zou kunnen worden verondersteld dat deze 15% van de kinderen tussen 0 en 12 jaar meer risico op sociale uitsluiting hebben.

Veel basisschoolleerlingen zijn lid van een vrijetijdsvereniging: 77% van de 8-12 jarigen. Kinderen die lid zijn van een vereniging vervelen zich minder dan kinderen die

dat niet zijn. Verondersteld kan worden dat zij zich daardoor ook beter ontwikkelen en minder risico op sociale uitsluiting lopen.

Pesten op school is een probleem dat aandacht verdient. Circa één op de drie kinderen geeft aan in de afgelopen maand te zijn gepest. Bij één op de tien kinderen is er zelfs sprake van structureel gepest worden (minimaal twee keer per maand). Het is mogelijk dat dit doorwerkt in de mate van sociale uitsluiting op latere leeftijd, met name op de dimensie sociale participatie.

4 Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen: toekomstig beleidsgericht onderzoek

Het is wenselijk in de toekomst nader onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting bij kinderen van 0-18 jaar te verrichten. Dit zou een gericht beleid ten aanzien van deze sociale problemen kunnen bevorderen.

Hierbij zouden de volgende vragen als leidraad kunnen dienen:

- Is armoede geconcentreerd bij kinderen met bepaalde kenmerken, specifiek dan de hier onderscheiden risicogroepen (bijv. gemeentetypen, etniciteit)
- Welke vormen van sociale uitsluiting doen zich theoretisch en empirisch voor bij kinderen?
- Welke factoren liggen aan armoede en sociale uitsluiting bij kinderen ten grondslag, en in hoeverre lenen die zich tot beleidsmatige beïnvloeding? Met name de relatie van sociale uitsluiting met armoede en gezondheid verdient daarbij aandacht.
- Wat zijn de lange-termijneffecten van armoede en sociale uitsluiting in de jeugd?⁶ Bij deze vraag –overigens een complexe kwestie om te onderzoeken– wordt nagegaan of er sprake is van een ‘litteneffect’: leidt armoede en sociale uitsluiting in de jeugd ertoe dat men minder opleiding volgt, minder gezond is, lager inkomen heeft e.d., hetgeen op latere leeftijd weer nieuwe armoede en sociale uitsluiting bewerkstelligt? Als dat niet het geval is, dan verliest het probleem wellicht iets van zijn urgentie. Maar als er substantiële lange-termijneffecten zijn, dan is het beleidsmatig des te belangrijker om na te gaan in hoeverre sociale uitsluiting bij kinderen kan worden tegengegaan.

Omdat de uitvoering van zo'n onderzoek bewerkelijk en kostbaar is, is het op dit moment niet op het werkprogramma van het SCP opgenomen.

---

⁶ Op basis van het onderzoek *Sociale uitsluiting in Nederland* kan niet veel, maar wel iets worden gezegd over lange termijn effecten. Via het opleidingsniveau van de vader is er invloed op het opleidingsniveau van de zoon/dochter. Dit opleidingsniveau van de zoon/dochter blijkt weer effect te hebben op de mate van sociale uitsluiting (zie figuur 6.1 in Jehoel-Gijsbers 2004), hoewel alleen indirect. Het opleidingsniveau zelf heeft geen direct effect op sociale uitsluiting, maar blijkt te werken via gezondheid, de hoogte van het inkomen, de kans om uitkeringsgerechtigd te worden, beheersing van de Nederlandse taal en ICT-vaardigheden. Dit zijn alle factoren die direct van invloed zijn op de mate van sociale uitsluiting. Verwacht kan worden dat via deze mechanismen (opleiding vader → opleiding zoon/dochter → gezondheid, inkomen, uitkering etc. → sociale uitsluiting) mogelijk sprake is van een zekere intergenerationale overdracht van sociale uitsluiting. Dit vergt echter nadere analyse.

Literatuur

Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jehoel-Gijsbers, G. en C. Vrooman (2007). *Explaining social exclusion*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Nibud (2006). *Minima effectrapportage gemeente X*. Utrecht: Nibud. Raadpleegbaar via www.nibud.nl

A. Soede (2006). *Naar een nieuwe armoedegrens?*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

A. Soede en C. Vrooman (2007). *Noodzakelijke bestedingen als armoedegrens*. In: Economisch Statistische Berichten, vol. 92 no. 4510 , p. 296 - 299.

Zeijl, E., M. Crone, K. Wiefferink, S. Keuzenkamp en M. Reijneveld (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag/Leiden: Sociaal en Cultureel Planbureau/TNO-Kwaliteit van Leven.